

А. А. Харківська,
канд. фіз-мат. наук, доцент
(Харківський гуманітарно-педагогічний
інститут)

АКСІОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ ВІТЧИЗНЯНОЇ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ

В Україні освіта визнана однією з найголовніших складових загальнолюдських цінностей. Сучасна політика і стратегія держави спрямовані на подальший розвиток національної системи освіти, адаптацію її до умов соціально-орієнтованої економіки, трансформацію та інтеграцію в європейське і світове співтовариства. Надзвичайно важливими для українського суспільства є зв'язки України з Європейським Союзом. Як географічно, так й історично політичне місце України в сучасній Європі чітко визначене. Інтеграція в Європу є нашою стратегічною метою. Реалізації цієї мети, а, відповідно, й розвитку України як багатой, міцної та незалежної держави мають підпорядкуватися практичні дії в усіх сферах суспільної життєдіяльності, зокрема й у сфері освіти. Через освіту ми маємо зробити крок назустріч Європі, утвердитися в європейському виборі й вибудувати свій інтелектуально-освітній потенціал за європейськими стандартами, поєднаними з глибинними традиціями української історії й культури, освіти й виховання молоді.

У програмному документі «Основні засади розвитку вищої освіти України» ч.4, 2008 р.[6] зазначено, що приєднання нашої держави до Болонського процесу є незаперечним фактом міжнародного визнання системи вищої освіти України.

«...Це зобов'язує нашу країну, в першу чергу, завершити модернізацію та реформування вищої освіти до 2010 року.

Тому інтеграція вищої та післядипломної професійної освіти в європейські світові освітні структури за умови збереження, розвитку

досягнень і традицій національної школи – це один із принципів розвитку освітньої політики України.

Така інтеграція передбачає модернізацію та реформування системи вищої освіти, основною метою якої є формування потенціалу, достатнього для підготовки кваліфікованого спеціаліста відповідного рівня і профілю, конкурентоздатного на ринку праці, що володіє арсеналом інформаційно-комунікативних технологій та світових стандартів, здатний до постійного професійного росту, мобільності сповна демонструє інноваційну та творчу активність.» [6, с. 5-7]

Варто зазначити, що «Національний звіт України із запровадження положень Болонського процесу у вищу освіту» оцінений Болонським секретаріатом на Лондонському саміті міністрів країн-учасниць Болонського процесу (травень, 2007р.) досить високо – 3,83, за умови, що найвищий бал становив – 5.

Мета статті – висвітлити проблеми входження України в Європейський освітній простір. Особлива увага акцентується на особливостях впровадження системи перевідних кредитів та окреслюються пов'язані з цим проблеми (перерахунок годин у кредити, співвідношення дисциплін циклів гуманітарної та соціально-економічної підготовки). В статті також підкреслюється, що при інтеграції в Європейський освітній простір українська освіта має зберегти свою ідентичність, пропонуючи свої доробки та досягнення, тобто поєднати європейські нововведення з кращими вітчизняними традиціями. Таким чином, структура освіти України за своєю ідеологією та цілями намагається бути узгодженою із структурою освіти більшості розвинених країн світу.

Водночас приєднання України до Болонської декларації торкнулося багатьох сторін функціонування вищої школи. Тому потрібно відповідним чином оптимізувати структуру вищої професійної освіти, наново осмислити місце і роль різноманітних структурних підрозділів ВНЗ в організації навчального процесу, відновити методичне та інформаційне забезпечення.

Характер такого процесу має визначатися цілями, що чітко формулюються та можуть бути досягнуті системою освіти і сприяти її розвитку, розширенню виходу на світовий освітній ринок конкурентоспроможних вітчизняних освітніх програм[2, с.5]. Головною умовою міжнародної інтеграції в сфері освіти було і залишається отримання акредитації освітніх програм у провідних акредитаційних агенціях. Це можливе лише в тих випадках, коли є освітнє середовище певного рівня, склалася структура освіти, в рамках якої можливе формування широкого спектру освітніх програм, виходячи з освітніх інтересів особистості та можливостей освітніх закладів.

Болонська декларація містить шість основних принципів формування європейської системи вищої освіти:

- введення дворівневої вищої освіти;
- введення системи кредитів (залікових одиниць);
- забезпечення якості освіти;
- розширення мобільності студентів і викладачів;
- сприяння працевлаштуванню студентів і збільшення конкурентоспроможності європейської освіти (видача єдиних додатків до диплому – Diploma Supplement);
- формування європейського підходу до розвитку вищої освіти.

Болонський процес перебуває в постійному розвитку.

У *Працькому комюніке* (2001 р.) зазначається ще три цілі щодо створення ЄПВО (Європейського простору вищої освіти): навчання впродовж життя; автономність вищих навчальних закладів і студентське самоврядування; забезпечення позитивного іміджу ЄПВО.

У *Берлінському комюніке* (2003 р.) визначено десяту ціль щодо формування ЄПВО: навчання докторантів.

На *саміті в Бергені* (2005 р.) було визначено пріоритетні напрями розвитку вищої освіти, що поєднують в собі попередні цілі Болонського

процесу, які необхідно враховувати при подальшій інтеграції вищої освіти України в ЄВПО:

- запровадження трициклової системи підготовки фахівців з вищою освітою (бакалавр-магістр-доктор філософії (PhD));

- створення національної системи забезпечення якості вищої освіти, що узгоджується із стандартами та нормами Європейської мережі забезпечення якості (ЄМЗЯ-ENQA);

- взаємне визнання ступенів та термінів навчання країнами-учасницями.

У *Лондонському комюніке* (2007 р.) визначено основні пріоритети щодо формування Європейського простору вищої освіти до і після 2010 року.

Таким чином, головним завданням Болонського процесу є «...формування Європейського простору вищої освіти (ЄПВО), що ґрунтується на спільності принципів функціонування систем вищої освіти країн-учасниць»[3, с.5]

Розв'язання такої задачі не може бути досягнуто без покращення якості, підвищення мобільності та конкурентоспроможності випускників. Це потребує цілого ряду внутрішньосистемних перетворень до яких, на думку учасників Болонського процесу, належить:

- формування трициклової системи освітніх програм вищої освіти таким чином, щоб ступені як першого, так і другого щаблів могли задовольняти не тільки різноманітні індивідуальні й академічні потреби, а й потреби трудового ринку, а третя ступінь – доктор філософії (PhD), безумовно, сприяла росту наукового потенціалу країни, наукової еліти;

- удосконалювання системи сумісності національних освітніх систем шляхом удосконалення процедур визнання ступенів і періодів навчання, вироблення єдиного визначення кваліфікацій, що враховує показники обсягу академічного навантаження, рівня та результатів навчального процесу, компетенцій і профілю освітніх програм;

- забезпечення якості вищої освіти шляхом розвитку ефективних систем якості на рівні вузів, на національному та загальноєвропейському рівнях, раціонального сполучення академічної якості і прикладного характеру освітніх програм[5, с.12];

- розвиток системи перевідних і накопичувальних кредитів і її послідовне застосування в рамках загальноєвропейського простору вищої освіти, що стрімко розширюється.

Важливою нормою Болонської співдружності освітян є підвищення мобільності викладачів і студентів, самостійності студентів, рівня їх самоорганізації[2, с. 263]. Для нашої педагогічної освіти це поняття є новим як за змістом, так і за можливостями організації. Виключаючи окремі випадки, обмін викладачами між університетами в Україні практично не проводиться. «Але лише через обмін можна досягти найбільш ефективного осягнення предмету, сформувати своєрідне поле науково-педагогічного пошуку, яке сприяє зростанню майстерності як викладача, так і студента».[1, с.7]. Для забезпечення академічної мобільності необхідно, перш за все, вирішити питання порівнянності ступенів, назв спеціальностей та навчальних дисциплін, одиниць виміру академічного навантаження, систем оцінки знань або, точніше, виміру рівня навченості. Окремі кроки в цьому напрямку вже зроблені. Так Міністерство освіти і науки України видало наказ «Про особливості введення переліку напрямів підготовки фахівців за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра».

Академічну мобільність у дусі Болонської декларації слід розуміти в широкому значенні, тобто як мобільність студентів, викладачів і наукових працівників вищих навчальних закладів як на європейському, так і на національному, в нашому випадку - внутрішньоукраїнському, рівні. Внутрішньоукраїнська мобільність студентів нині надзвичайно ускладнена через причини високої вартості проживання в іншому місті; великої кількості спеціальностей і диверсифікації навчальних планів одних і тих самих спеціальностей, відведена кількість годин на які та навчальні плани

часто не співпадають у різних вищих навчальних закладах; через гостру нестачу місць у гуртожитках тощо. Разом з просторовою мобільністю, на якій наголошено в Болонській декларації, в Україні слід і надалі зберігати традиції забезпечення професійної мобільності, в основі якої лежить фундаментальна загальна і професійна підготовка спеціалістів з вищої освіти.

«Надзвичайно важливим досягненням в напрямку забезпечення якості вищої освіти європейського рівня є те, що на початку березня 2008 року Україна стала повноправним урядовим членом Європейського реєстру із забезпечення якості (EQAR), засновником якого є E4 (ENQA – Європейська мережа із забезпечення якості вищої освіти, EUA – Європейська асоціація університетів, EURASHE – Європейська асоціація вищих навчальних закладів, що не є університетами, ESU, колишня ESIB – Європейська спілка студентів.

Даний реєстр діятиме відповідно до норм і стандартів забезпечення якості вищої освіти, які прийняті міністрами, що відповідають за вищу освіту в Бергені 2005 року.

Передбачається, що Європейський реєстр із забезпечення якості (EQAR) розпочне свою діяльність влітку 2008 року.

Очікується, що Реєстр:

- сприятиме мобільності студентів, слугуючи основою для підвищення довіри до вищих навчальних закладів;
- зменшить можливості для «акредитаційних млинів» (EQAR) при отриманні підтвердження достовірності;
- слугуватиме основою для урядів щодо надання вищим навчальним закладам можливості обирати будь-яку агенцію з Реєстру, якщо це не суперечить національним положенням;
- слугуватиме засобом для вищих навчальних закладів при виборі між різними агенціями, якщо це не суперечить національним положенням;

- буде засобом підвищення якості агенцій та сприятиме взаємній довірі між ними.»[6, с.7]

Необхідним завданням модернізації освіти України є впровадження кредитно-модульної системи організації навчання. Хоча ця модель для нас на сьогодні і не є новою, вона потребує розробки сучасних механізмів здійснення навчального процесу, визначення результатів якості освіти, управління навчальним закладом. Ми працюємо за цією моделлю вже кілька років.

Значна увага приділяється подальшій розробці Європейської системи перевідних кредитів (ECTS), заснованої на філософії взаємної довіри, здатності освітніх структур до гармонізації як на національному, так і на міжнародному рівнях. Мова йде про вираження результатів навчання не у вигляді тимчасових затрат, які вимагаються для засвоєння тієї чи іншої освітньої програми, а в термінах кредитів (залікових одиницях), прив'язаних до досягнутих результатів у вигляді набору компетенцій, що формуються на основі відповідної освітньої програми.

Як зазначили на Форумі Ради Європи з питань Вищої Освіти Системи кваліфікацій в жовтні 2007 року: «Кредити присвоюються окремим студентам (денної або заочної форми навчання) після закінчення навчальної діяльності, яку вимагає формальна навчальна програма або окремий навчальний (освітній) компонент та успішного оцінювання досягнутих результатів навчання. Кредити можуть накопичуватися, беручи до уваги отримання кваліфікацій за рішенням органу, що присвоює кваліфікації (ступені). Якщо студент досягнув результатів навчання в іншому навчальному контексті або періоді часу (формальному, неформальному або неофіційному), можуть присвоюватись асоційовані кредити після успішного оцінювання, підтвердження або визнання цих результатів навчання.

Кредити, присвоєні з однієї програми, можуть бути перенесені на іншу програму, за якою ведеться підготовка в цьому самому або іншому закладі.

Цей трансфер (перенесення) може відбутися, якщо орган, що присвоює (ступені), визнає кредити та відповідні (асоційовані) результати.

Трансфери і накопиченню кредитів - використання ключових документів ЄКТС (каталог курсу, аплікаційна форма студента, договір про навчання та академічна довідка) та Додаток до диплома.

Для цього необхідно мати єдині вимоги до різноманітних кваліфікацій, розробити систему прозорих рівневих індикаторів як основу зіставлення освітніх структур, академічних і професійних ступенів.

Уводячи систему залікових кредитів, треба так перебудувати організацію навчального процесу, щоб він був максимально прозорим, зокрема й результати проміжної та підсумкової атестації. Потрібно розробити систему нормативних документів, що визначають принципи побудови навчального процесу з використанням залікових кредитів, які регламентують методи атестації студентів з використанням бально-рейтингових систем, методики розрахунку навчального навантаження викладачів, порядок запису студентів на дисципліни. Вважаємо за необхідне введення груп фахових консультантів. Перебудова навчального процесу має бути спрямована також на підвищення свободи вибору студентом індивідуальної освітньої траєкторії, визначеної за індивідуальним навчальним планом; удосконалення організації й оплати праці професорсько-викладацького складу та навчально-допоміжного персоналу; стимулювання освоєння інформаційно-комп'ютерних технологій.

У використанні академічних кредитів європейського зразку приховується багато серйозних проблем. Простий перерахунок годин у кредити через єдиний коефіцієнт виявляється неприйнятним; якщо арифметично перерахувати години в кредити, прирівнявши один академічний кредит до тридцяти шести годин загального навантаження, картина української вищої освіти перед обличчям освіти європейської сильно спотворюється. Непропорційно високе значення набувають

дисципліни циклів гуманітарної та соціально-економічної підготовки, і в той же час необґрунтовано недооцінюються спеціальні дисципліни.

Однак дуже небезпечно просто додавати академічні кредити спеціальним дисциплінам, не забезпечуючи їх збільшенням навчального навантаження. Кредит – це одиниця трудомісткості. Потрібно буде набагато точніше контролювати ефективність самостійної роботи студента і більш об'єктивно оцінювати її трудомісткість.

Слід вирішити питання стосовно міри регламентації співвідношення аудиторного навантаження та самостійної роботи. Відповідно до вимог кредитно-модульної системи, мають існувати й доповнювати один одного два підходи до організації навчального процесу: самостійне навчання й так зване аудиторне навчання, тобто з обов'язковим прослуховуванням лекційного курсу, відвідуванням практичних, семінарських, лабораторних занять тощо.

Суперечність між винятково самостійним способом здобуття знань і засвоєнням їх під керівництвом викладача й вирішує нова освітня парадигма, а саме: кредитно-модульна система, що поєднує навчання з педагогом із самостійною навчальною працею студента. Цілком зрозуміло, що докторант повинен працювати самостійно набагато більше часу, ніж магістр, не кажучи вже про той період, коли він пише докторське дослідження, а, відповідно, магістр повинен працювати самостійно набагато більше навчального часу, ніж бакалавр, не кажучи вже про той період, коли він пише магістерську дисертацію.

Орієнтовні співвідношення між аудиторним навантаженням і самостійною роботою

ВИЩА ШКОЛА					ДОКТОРАНТУРА
Бакалаврат				Магістратура	
роки					
1	2	3	4		

Аудиторне навантаження

Самостійна робота майбутнього фахівця

Перевагами такої системи є також можливість не тільки враховувати навчальне навантаження, а й накопичувати всі досягнення студента (участь у наукових конференціях, олімпіадах тощо).

Розбіжність у підходах представників різних напрямків підготовки і різних спеціальностей викликають чимало питань. Очевидно, для накопичення достатнього досвіду доцільно не пускати даний процес на самоплив.

Досить актуальне питання – підвищення статусу ступеня бакалавра. Потрібно, нарешті, визначити номенклатуру посад, які дозволено обіймати бакалаврам. У засобах масової інформації має наvertати обертів кампанія з пояснення громадськості повноцінності ступеня бакалавра. Водночас таблиці про ранги повинні відобразити надання привілеїв працівникам з вищою освітою.

Між тим, перероблення програм за рівнями бакалавр/магістр, перерахунок годин у кредити, направлення студентів базового вузу на семестр чи на рік за кордон, консультування іноземних студентів з питань навчання в українському вузі, розробка і масове заповнення Додатків європейського зразку до диплому стосовно специфіки конкретного вузу, – ці та інші задачі потребують значних зусиль і витрат часу, причому деякі з них прийдеться потім здійснювати на регулярній основі у масштабах, що все більше розширюються. Наприклад, в міру розширення академічної мобільності задачі координаторів усіх рівнів будуть зростати кратно. Доцільно негайно підвести під болонські перетворення необхідну економічну основу.

Участь у Болонському процесі потребує від нас певних дій, але важливо відділити імперативи від бажань «бути у всьому, як вони». Перші

параграфи «Великої Хартії університетів» (1988) присвячені утвердженню головної риси європейських університетів – їх академічної автономності. Вищі навчальні заклади повинні мати право приймати самостійно максимально можливе число рішень – регулювання зверху уявляється європейським ректорам безсумнівним злом.

Звернути увагу варто й на інше: трансформуючись в контексті вимог Болонського процесу, українська освіта має зберегти свою ідентичність, залишитись саме українською – сердечною, духовною, людяною, народною і родинною, патріотичною і моральною у всіх загальнолюдських вимірах. Приймаючи її у її власних характеристиках, Європа отримує велетенські переваги, насамперед, в контексті утвердження дійсно людських відносин, миролюбства і працелюбства, толерантності і співробітництва, шанування батьків і народу, відродження дійсно морального ставлення до життя, про яке сучасна прагматична Європа може лише мріяти [1].

У рамках Болонського процесу формується Європейський простір (далі – ЄПВО), що визначений географічними та інституційними нормами Європейської культурної конвенції. Болонський процес передбачає структурне реформування національних систем вищої освіти країн Європи, зміст освітніх програм і проведення необхідних інституційних перетворень у вищих навчальних закладах Європи. Проте він не передбачає уніфікації змісту освіти, а навпаки, у багатьох документах Болонського процесу зазначається що кожна країна-учасниця повинна зберегти національну палітру, самобутність та надбання у змісті освіти і підготовці фахівців з вищою освітою, а далі запровадить інноваційні прогресивні підходи до організації вищої освіти, які є властивими ЄПВО.

На всіх етапах Болонського процесу було проголошено, що такий процес – добровільний, полісуб'єктний; такий, що ґрунтується на цінностях європейської освіти і культури; такий, що не нівелює національні

особливості освітніх систем різних країн Європи; багатоваріантний, гнучкий, відкритий, поступовий.

Таким чином, в сучасному світі, що стрімко змінюється, вища школа, яка перебуває в процесі інтенсивних змін, є одночасно і суб'єктом, і об'єктом змін, що виникають. Збереження, а за можливістю й зміцнення суб'єктності вищої освіти виступає в якості базового концептуального принципу не тільки реформ національних систем освіти, але й широкомасштабних інтеграційних процесів, що розгортаються в регіоні Європи, про що свідчать документи, характеризуючі цілі та задачі європейських реформ освіти на сучасному етапі: в результаті їх здійснення має зрости суб'єктна (тобто дієво-самостійна, активна) роль вищої освіти в цілому, роль кожного вищого навчального закладу, викладачів і студентів як активних та відповідальних учасників процесу змін. Разом із тим зміни необхідні і в державній політиці, і в інституційних відносинах: адекватне фінансування, розширення автономії ВНЗ, демократизація вищої освіти в цілому.

Висновок. Отже, участь системи вищої освіти України в Болонських перетвореннях має бути спрямована лише на її розвиток і набуття нових якісних ознак, а не на втрату кращих традицій, зниження національних стандартів її якості. Орієнтація на Болонський процес не повинна призводити до надмірної перебудови вітчизняної системи освіти. Ключова позиція реформування має бути наступною: Болонські вимоги — це не уніфікація вищої освіти в Європі, а широкий доступ до багатоманітності освітніх і культурних надбань різних країн.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрущенко В. Організоване суспільство. Проблема організації та суспільної самоорганізації в період радикальних трансформацій в Україні на рубежі століть / Інститут вищої освіти АПН України. – К., 2006.

2. Вища освіта України і Болонський процес: Навчальний посібник / За редакцією В.Г.Кременя. Авторський колектив: М.Ф. Степко, Я.Я. Болюбаш, В.Д. Шинкарук, В.В. Грубінко, І.І. Бабин.-К.:Освіта, 2004.

3. Модернізація вищої освіти України і Болонський процес: Матеріали до першої лекції / Уклад. М.Ф.Степко, Я.Я.Болюбаш, К.М.Левківський, Ю.В.Сухарніков; відп. ред. М.Ф.Степко. – К.: Изд., 2004.

4. Наказ МОН України від 27.02.2007 року № 1/9-97 «Про особливості введення переліку напрямів підготовки фахівців за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра.

5. Освіта України №59(839)10.08.07р. - с.12.

6. Програмний документ «Основні засади розвитку вищої освіти України», ч.4-2008 р.

Харківська Алла Анатоліївна. Аксиологічні проблеми реформування вітчизняної системи вищої освіти в контексті європейських стандартів

Автор статті висвітлює проблеми входження України в Європейський освітній простір та шляхи їх вирішення з метою практичного приєднання до Болонського процесу. Розглянуто сучасні тенденції зближення національних систем освіти, а саме: покращення якості, підвищення мобільності та конкурентоспроможності випускників, впровадження кредитно-модульної системи організації навчання, подальшій розробці Європейської системи перевідних кредитів (ECTS).

Kharkivs'ka Alla. The axiological problems of reformation Ukrainian educational system according European standards

Problems of Ukrainian integration into European educational area and ways of solving it for joining Bolognian process are denoted in this article. Improving quality, raising mobility and concurentnosposobnosti of graduates, introducing credit-module system and continuing working up ECTS as a modern tendencies of rapprochement different national educational systems are considered by author.

Анотація

Харківська Алла Анатоліївна. Аксиологічні проблеми реформування вітчизняної системи вищої освіти в контексті європейських стандартів

Автор статті висвітлює проблеми входження України в Європейський освітній простір, також підкреслюється, що при інтеграції в Європейський освітній простір українська освіта має зберегти свою ідентичність, пропонуючи свої доробки та досягнення, тобто поєднати європейські нововведення з кращими вітчизняними традиціями.

Annotation

Kharkivs'ka Alla. The axiological problems of reformation Ukrainian educational system according European standards

In spite of high education need great improvement, our state has all preconditions for integration into European educational community. But we mustn't accept new tendencies assimilating only other states` experience. Ukrainian educational system needn't total reorganization, and the state must have own educational politics connecting organically European innovations with national achievements and suggestions.

Аннотация

Харьковская Алла Анатольевна. Аксиологические проблемы реформирования отечественной системы высшего образования в контексте европейских стандартов

Автор статьи освещает проблемы вхождения Украины в Европейское образовательное пространство, также подчеркивается, что при интеграции в Европейское образовательное пространство украинское образование должно сохранить свою идентичность, предлагая свои наработки и достижения, то есть объединить европейские нововведения с лучшими отечественными традициями.